

САВРЕМЕНО ГРАДИТЕљСТВО

Градитељство Републике Српске, IV година, број 9 – 2012.

CONTEMPORARY BUILDING DEVELOPMENT

Building Development of The Republic of Srpska, 4th year, No. 9 – 2012.

09
2012

004

CONTEMPORARY BUILDING DEVELOPMENT

Scientific Technical Journal for Building Development of the Republic of Srpska, 4rd year, No. 9 - 2012.

Founders:

- Ministry of Spatial Planning, Civil Engineering and Ecology of the government of the Republic of Srpska
- Faculty of Architecture and Civil Engineering, Banja Luka
- Chambre of Commerce and Industry of the Republic of Srpska
- Institute for Construction a.d. Banja Luka

Publisher:

Institute for Construction a.d. Banja Luka
Marije Bursac no. 4, Banja Luka, Republic of Srpska
Phone 051/225-162

Editor-in-Chief:

Prof. Mirko Acic, Ph.D. Civ.eng.

Editorial Board:

1. Aleksandar Cvijanovic, Grad. in Civ.eng.- Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
2. Miladin Gacačević, Grad. in Civ.eng.- Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
3. Prof. Milenko Stanković, Ph.D. in Arch. - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
4. Prof. Predrag Gavrilović, Ph.D. in Civ.eng. - Skopje, Macedonia
5. M.sc. Borko Đurić, Ph.D. in Civ.eng. - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
6. Assistant Professor, Brankica Milojević, Ph.D. in Arch. - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
7. Mila Pučar, Ph.D. Arch. - Belgrade, Serbia
8. Prof. Dobrivoje Tosković, Ph.D. in Arch.- Belgrade, Serbia
9. Prof. Drago Trkulja, Ph.D. in Geology - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
10. Prof. Gorjana Rošić, Grad. in Philology- Banja Luka, Republic of Srpska, B&H

Review Board:

1. Prof. Petar Arsić, Ph.D. in Civ.eng. - Belgrade, Serbia
2. Prof. Milenko Pržulj, Ph.D. in Civ.eng. - Ljubljana, Slovenia
3. Prof. Mladen Uličević, Ph.D. in Civ.eng. - Podgorica, Montenegro
4. Prof. Mihailo Trifunac, Ph.D. in Civ.eng. - Los Angeles, SAD
5. Prof. Ljubisa Peradović, Graduated in El.eng.
6. Mihaela Zamolo, M.Sc. in Civ.eng. - Zagreb, Croatia
7. Assistant Lecture, Sasa Cvoro, M.Sc. Arch. - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
8. Stanko Ivastanin, B.Sc. (Forestry) - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
9. Verica Kunić, Grad. in Arch.- Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
10. Milenko J. Dakic, Grad. in Civ.eng. - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
11. Rajko Pučar, Grad. in Civ.eng. - (editor)
12. Cedo Šavić, Grad. in Law - Banja Luka, Republic of Srpska, B&H
13. Gorana Stanarević Kenjalo, Grad. in journalism, Banja Luka, Republic of Srpska, B&H - (editor)

Design front page:

Milana Rokvić, M. (Arch.)

Marketing:

Gorana Stanarević Kenjalo, Grad. in journalism

Review:

The papers were reviewed

Based on solutions of Ministry of Education and Culture of Republic of Srpska
No. 07.030-611-01—4/09, scientific journal „Contemporary building development“
is entered in the register of public media numbered 576th.

Design: 4+ architects

DTP & Printing: NIGD DNN, Banja Luka

Number of copies: 600

Newspaper friends:

Public Company Republic of Srpska Roads
Public Company Republic of Srpska Motorways
Commission for concessions of the Republic of Srpska
City of Banja Luka
Kaldera Company, Laktasi
"Gradjenje" Shareholders Company, East Sarajevo

UDK 711;
9 7719861575905 | ISBN 1986-5759

CONTENT

- 008** BALANCED DESIGN SPECTRA – CONSIDERATIONS FOR CENTRAL BALKANS
Mihailo D. Trifunac
- 030** ARCHITECTURE - SEEKING TRUTH THROUGH SCIENCE AND ARTS
Peter Gabrijelcic
- 038** CALCULATION AND TESTING RELATED TO CAPACITY AND SAFETY OF MASONRY STRUCTURES
Mihailo Muravljov, Bosko Stevanovic
- 052** IS PLANNED, DESIGNED AND BUILT PARK CULTURAL OR NATURAL RESOURCES, OR GREEN AREA, OR ...?
Velimir Lj. Cerimovic
- 068** HYDROGEOLOGICAL CONDITIONS IN URBAN AREA OF BANJA LUKA
Petar Begovic
- 074** CHEAPER LEGALIZATION
INTERVIEW: Srebrenka Golic, Minister for spatial planning, civil engineering and ecology in Republic of Srpska Government
- 078** TREE BRIDGES AND BYPASS ROADS FOR BANJA LUKA
INTERVIEW on the occasion: Slobodan Gavranovic,
President of the Assembly of Banja Luka City
- 082** 40 PAPERS ANNOUNCED
VII International Scientific Technical Meeting «Contemporary Theory and Practice in Building Development»
- 086** TRACED EUROPEAN FUTURE OF REPUBLIC OF SRPSKA
Public Company «Republic of Srpska Motorways», the holder of the most important infrastructure projects in Republic of Srpska
- 092** PERMANENT SOLUTION TO CEMERNO LANDSLIDE
Public Company «Republic of Srpska Roads»
- 094** THREE NEW HYDRO POWER-PLANTS
History of the Project «Gornji horizonti»
- 098** INVESTMENT IN KNOWLEDGE AND MODERN TECHNOLOGY
We present construction company "Bijeljina Road"
- 102** ENERGY EFFICIENCY IN CONTEMPORARY BUILDING DEVELOPMENT
Environmental Protection and Energy Efficiency Fund of the Republic of Srpska
- 104** PUBLIC ANNOUNCEMENT ABOUT THE CATEGORIZATION AND PREPARING ARTICLES FOR THE MAGAZINE "CONTEMPORARY CONSTRUCTION"
- 106** REVIEW OF FAIRS IN 2012

Velimir LJ. Ćerimović¹

DA LI JE PLANIRANI, PROJEKTOVANI I GRAĐENI PARK KULTURNO ili PRIRODNO DOBRO, ili ZELENA POVRŠINA, ili...?

Originalni naučni rad
UDK 711.4-11:712

Rezime

Dosadašnja zaštita kulturnih dobara i urbanističko planiranje, čak ni po isteku prve decenije 21. veka ne poznaju kulturno-parkovno nasleđe, njegove kulturne, gradotvorne i druge vrednosti. Ono nije uzakonjeno kao kategorija graditeljske (kulturne) baštine, ali to ne znači da ne postoji i da nije poznato stručnoj i naučnoj javnosti.

U tom smislu, u radu se iznose novi pogledi kako bi se ova oblast postojećeg a još uvek nepoznatog kulturno-parkovnog nasleđa artikulisala i afirmisala, kao integrativni, kompatibilni, komplementarni, gradotvorni, ekotvorni i životvorni deo kulturne baštine Srbije, ali i relevantna urbanotvorna celina, takođe malo poznatog a postojećeg pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture i umetnosti, koja zaslužuje savremeno i održivo graditeljsko, kulturno, urbano i pejzažno vrednovanje, očuvanje i zaštitu.

Ključne reči

Kulturno-parkovno nasleđe, kulturna dobra, prirodna dobra, Akademski park, „2D“ i „3D“ terminologija.

IS PLANNED, DESIGNED AND BUILT PARK CULTURAL or NATURAL RESOURCES, or GREEN AREA, or ...?

Summary

So far, the protection of cultural heritage and urban planning, even at the end of the first decade of the 21st century do not know the cultural-park heritage, with its cultural, city-maker and other valuables. It is not legitimized as a category of architectural (cultural) heritage, but that does not mean that there is and it is not known to the expert and scientific public.

In this sense, the paper presents new perspectives to this area of the existing and still-unknown cultural-park heritage articulate and affirm, as an integrative, compatible, complementary, city-maker, eko-maker and life-maker part of the cultural heritage of Serbia and relevant units urban-maker also a little-known existing landscape architectural, creativity, culture and art, that deserves a modern and sustainable architectural, cultural, urban and landscape assessment, conservation and protection.

Keywords

Cultural-park heritage, cultural resources, natural resources, Academic Park, "2D" and "3D" terminology.

¹ Profesor Univerziteta "Union - Nikola Tesla", Beograd - Fakultet za graditeljski menadžment – Departman arhitektura; cervel@sbb.rs

1. Uvod

Doskorašnja zaštita kulturne baštine, kao i savremena integrativna zaštita kulturnih dobara i urbanističko planiranje već decenijama, pa i danas po isteku prve decenije 21. veka, još uvek ne poznaju kulturno-parkovno nasleđe[1] ni njegove vrednosti. Iako ono nije uzakonjeno kao kategorija graditeljske, odnosno u širem smislu kulturne baštine, ove tvorevine su ipak poznate i još uvek stvarno prisutni i relevantni graditeljski, pejzažni i ekourbani resursi. Međutim, artefakti i strukture ove graditeljsko-kulturne baštine u širem smislu, danas većinom postoje i traju kao degradirane i marginalizovane celine, dobra, jedinice i objekti. Dakle, radi se o malo poznatim i reprezentativnim tvorevinama pejzažno-architektonskih baština, graditeljstva, stvaralaštva, kulture i umetnosti, koji su jedinstveni, respektabilni i nezaobilazni pejzažni, graditeljski i ekourbani resursi u odnosu na druge artefakte graditeljskih i kulturnih dobara, kao i ostale fizičke strukture u urbanosredinskom prebivalištu ili boravištu koji nemaju ovakva specifična svojstva i karakteristike[2].

Zato se ovde ukazuje na činjenično stanje koje kroz institucije, zakonsku regulativu i kvazistručnu terminologiju poništava pejzažno-architektonsko graditeljstvo, stvaralaštvo, kulturu, umetnost i kulturno-parkovno nasleđe, zatim njihov graditeljski, urbani i fizički identitet, legalitet i subjektivitet, čime su ovi artefakti i strukture danas svedeni na ostatke ostataka (reliquiae-reliquiarum) u odnosu na nekadašnju renesansnu dominaciju i barokno, klasicističko i secesijsko bogatstvo, ali i važno mesto u planiranju evropskih i drugih gradova sveta[3]. Zbog ovakvog pristupa i odnosa tobože nadležnih i kompetentnih institucija i pojedinaca, Akademski park i drugi njemu slični parkovi i objekti pejzažne arhitekture u Beogradu, zatim rezidencijalni parkovi dvoraca u Vojvodini i banjama Srbije, potom potpuno ne poznati i ne evidentirani i zbog toga uveliko degradirani i redukovani secesijski predvrtovi na Vračaru, i drugi planirani, projektovani i građeni „3D“ objekti kulturno-parkovnog nasleđa kao ostaci ostataka, već decenijama se kvazistručno svode i voljevno prevode u „2D“ ravan ili tzv. zelenilo. To je u praksi dovelo do njihove degradacije i redukcije, potom kvazi-stručnog i neodrživog pretvaranja u neizgrađene praznine, zatim voljevnog svodenja na „2D“ zelenopovršinske fleke, a u teoriji i kroz „2D“ zakonska rešenja stiglo se do kvazistručne uspostave neodrživog obrasca po kojem je „3D“=„2D“ i obratno. Ovakvim višedecenijskim kvazistručnim oduzimanjem treće dimenzije, objekti kulturno-parkovnog nasleđa svedeni su na praznine i stožere nepoželjnog i neodrživog urbanog diskontinuiteta u nasleđenim, a posledično se to dogodilo i sa drugim objektima pejzažne arhitekture u novograđenim delovima urbanosredinskog prebivališta[4].

I tako, zahvaljujući voljevnim „patentima“ „2D“ terminologije i administrativne trikologije, „3D“ objekti kulturno-parkovnog nasleđa izjednačeni i prevedeni su ustvari u nekake neobjekte ili praznine. A onda, zahvaljujući „2D“ urbanističkim doktrinama i „patentima“ na osnovama „2D“ hortikultурne terminologije, kao i dominaciji i uvreženosti takvih kvaziznanja, voljevno i sasvim virtualno, ali tobože na uzakonjenim osnovama, tobože kompetentne institucije neodrživo ih svrstavaju u prirodna dobra[5].

Zatim, dobra kulturno-parkovnog nasleđa i drugi „3D“ objekti pejzažne arhitekture kao vredni planirani i projektovani urbanosredinski resursi, kvazistručno se još predstavljaju i prevede u tzv. neizgrađene, otvorene i slobodne prostore i tzv. zelene površine. I na kraju, „3D“ objekti kulturno-parkovnog nasleđa i drugi objekti pejzažne arhitekture kao „patentirano nevidljivi“ i potpuna nepoznanica u

plansko-urbanističkim dokumentima, spekulativno i po potrebi postaju ukalkulisani, predvidivi i legendirani kao tzv. zelenilo ili tzv. „2D“ zelene površine za tzv. ozelenjavanje. A ustvari, kao tobože „otvoreni“, „neizgrađeni“, „slobodni“ i još razni drugi voljevno svedeni oblici, strukture i artefakti, prikriveno su predvidivi za spekulativno ukalkulisano prenamenu u funkciji pohlepa neodrživih oblika ideološkog, investitorskog ili nekog drugog oblika agresivnog urbanizma i njemu svojstvene i neodržive degradacije, restrikcije, suburbanizacije, pseudourbanizacije i diskontinuiteta u bilo kojoj nasleđenoj, definisanoj, vrednoj, pa i zaštićenoj urbanoj celini[6].

2. Šta je kulturno-parkovno nasleđe

Danas je malo poznata pojmovna odrednica „kulturno-parkovno nasleđe“, kao i činjenica da je ona proizašla i da je temeljno vezana za istraživanje i proučavanja raznorodnog graditeljsko-urbanog i kulturnog nasleđa, kao šireg okvira pripadnosti, kojeg ne čine samo objekti arhitektonskog, već i objekti pejzažno-architektonskog ili pejzažno-urbanog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa.

Pojmovna odrednica „kulturno-parkovno nasleđe“, nije dovoljno poznata u našoj konzervatorskoj, urbanističkoj i pejzažno-architektonskoj teoriji i praksi, što znači da do skoro nije ni terminološki bila prisutna u stručnoj, naučnoj i široj kulturnoj javnosti. Ipak, međunarodne deklaracije, povelje, preporuke i zaključci sa raznih stručno-naučnih skupova o graditeljskom i urbanističkom nasleđu, pominju istorijske parkove i vrtove[7] i druge spomeničke ambijente[8], ali ni u jednom od tih dokumenata, kao ni u posledičnim zakonskim aktima o zaštiti kulturnih dobara, ne pominje i ne konstataju se postojanje celovitog i složenog sistema kulturno-parkovnog nasleđa, koje je integrativni deo graditeljsko-urbane i kulturne baštine kao šireg, raznovrsnog, slojevitog ili višešložnog okvira baštinjenih dobara.

To je danas samo jedan od razloga zbog kojeg ne postoji nijedna međunarodna povelja ili drugi dokument o zaštiti i očuvanju kulturno-parkovnog nasleđa, koje ne čine samo tzv. istorijski vrtovi i parkovi[9], već i drugi vredni objekti pejzažno-architektonsko-urbanog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa. Samo izdvajanje tzv. istorijskih vrtova i parkova, pokazuje da postoje i druge vrste u okviru pomenutog i bogatog opusa i fundusa pejzažno-architektonsko-urbanih oblika, struktura, dobara, remek dela i drugih ostvarenja. Ipak, oni su u raznim međunarodnim dokumentima potpuna nepoznanica[10].

Još je teža situacija u legislativama različitih administrativno-državnih zajednica, zatim u institucijama sistema, koje tako interesno združene uz dominaciju nedovoljno edukovanih, zatim odabranih, dobro raspoređenih, profitabilno usmerenih i tobože kompetenih poslenika, najčešće i većinom ne poznaju celu oblast pejzažno-architektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa. U takvim okolnostima, pogotovo kod velikog dela kulturno-parkovnog nasleđa, nisu poznate ni raznorodne fizičke strukture, oblici, resursi i slično. Međutim, zato su na pr. u Srbiji i njenom neposrednom okruženju, poznate univerzalne „2D“ tzv. zelene površine pod koje se madioničarski podvode „3D“ kulturno-parkovne i druge pejzažno-architektonsko-urbne strukture i objekti.

Isto tako, neselektivno, jednostrano i voljevno se planirane, projektovane i građene „3D“ kulturno-parkovne i druge pejzažno-architektonsko-urbanne strukture i objekti definišu i zaštićuju kao prirodna, umesto kulturno-parkovna dobra. Da stvar bude gora, to čine razne tzv. kompetentne institucije sistema i poslenici, čija su delatnost i profesionalno

određenje i opredelenje vezani za urbanističko i prostorno planiranje, integrativnu zaštitu, evidenciju i dokumentaciju graditeljsko-urbanog nasleđa, pejzažnu arhitekturu itd. Kada je u pitanju postojeće i danas još uvek nepoznato kulturno-parkovno nasleđe, njihovo dosadašnje delovanje i rad nije dalo nikakve institucionalne, kulturne, stručne ili naučne rezultate.

Međutim, samo pominjanje parkova i vrtova i drugih spomeničkih celina i ambijenata u konzervatorskim i drugim međunarodnim poveljama, deklaracijama i slično, koje artikulišu značaj i vrednosti nepokretnog graditeljsko-urbanističkog nasleđa, pokazuju da su vrtovi i parkovi takođe, samo u širem ambijentalnom, a ne i u eksplicitnom graditeljsko-spomeničkom svojstvu, svrstani i obuhvaćeni, kao njen imanentni deo i kontekst. To znači, baštinjeni vrtovi i parkovi u okviru te zajedničke ili opšte, šire ili sveobuhvatnije kategorije ili grupu nepokretnih kulturnih dobara, potпадaju i svrstavaju se u tu nepokretnu spomeničku kategoriju, ali oni danas ne čine zasebno artikulisanu spomeničku grupu, kategoriju ili sistemsku jedinicu nepokretnih kulturnih dobara. Zato je to samo jedan od razloga zbog kojeg su oni u dosadašnjoj teoriji i praksi zaštite kulturnog i prirodnog nasleđa kvazistručno svrstani, a onda i nelogično shvaćeni i apsurdno zaštićeni kao prirodno dobro, a samo u retkim, ili bolje reći iznimnim slučajevima kao pejzažno, vрtno ili parkovno-urbani artefakt ili kulturno dobro i to najčešće bez primerene argumentacije, evidencije i dokumentacije.

Znači, iz ovog konteksta, pominjanje i vezivanje baštinjenih vrtova i parkova za kategoriju nepokretnih kulturnih dobara, samo ovlaš ili periferno otkriva i uočava, ali se institucionalno, zakonski i statusno ne prepoznaje i ne uvažava njihovo stvarno ili postojeće gradotvorno, urbanogeno, spomeničko, kulturno, graditeljsko, stilsko, ambijentalno, urbanu, prostorno i pejzažno svojstvo, značaj, identitet, subjektivitet i legalitet u građenoj sredini. Međutim, nasuprot ovom neodrživom odnosu prema ovim relevantnim činjenicama, kada su u pitanju „3D“ planirani, projektovani i građeni objekti i dobra kulturno-parkovnog nasleđa, institucionalno, zakonski i statusno dominira njihovo kvazistručno vrednovanje i neodrživo svrstavanje u prirodna dobra, pa čak i volsjevno svođenje i prevodenje ovih „3D“ celina i dobara u „2D“ zelene površine.

3. Neodrživo izdvajanje jednih na štetu drugih kulturno-parkovnih artefakata

Poseban je problem što se vrtovi i parkovi, čak i u okviru međunarodnih dokumenata posebno artikulišu, selektuju i separatno izdvajaju iz ukupne celine ili sistema pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa. Takvo selektivno i jednostrano izdvajanje, i odvojeno vrednovanje vrtova i parkova u odnosu na preostale vrste kulturno-parkovnog nasleđa i relevantne tvorevine pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture i umetnosti, pokazuje samo da je na pr. u Firentinskoj povelji i Italijanskoj povelji iz 1981. g. izvršeno elitističko izdvajanje jednih u odnosu na druge[11]. Dalje bi se moglo reći, da se takvo izdvajanje i selektovanje svodi na pristrasno procesnivanje, po kojem su samo vrtovi i parkovi najvredniji kreativno-stvaralački delovi ili strukture u okviru ukupnog pejzažno-arhitektonsko-urbanog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa. Na kraju, upravo zbog ovakvog odvojenog vrednovanja vrtova i parkova u odnosu na druge pejzažno-urbane strukture, neobjektivno se artikulišu povodi i razlozi iz kojih je u stvari vidljivo da je kulturno-parkovno nasleđe još uvek velika nepoznanica i na visokom ekspertskom nivou.

Međutim, stručno-naučna aparatura u svim, pa i ovoj oblasti, mora poštovati i negovati egzaktne metode istraživanja, analiza i komparacija do stvaranja, predlaganja i oblikovanja sintetičkih rezultata, pa je to nužnost i obaveza kada su u pitanju nasleđene pejzažno ili parkovno-urbane vrednosti, ostvarenja i dostignuća. Zato taj elitistički odnos prema, još brojnim i raznorodnim ili ostalim vrednim jedinicama kulturno-parkovnog nasleđa, pa i ostalog pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, pokazuje da je tu reč pre o jednostranom, naučno nedovoljno konsekventnom, pa se može reći i pristrasnom, a ne o stručnom i egzaktnom pristupu prilikom selektovanja jedne ili dve vrste objekata iz bogatog opusa, fundusa i sistema kulturno-parkovne baštine u odnosu na druge, ili preostale vrste pejzažno-urbanih, odnosno kulturno-parkovnih objekata i struktura.

Ipak, u odnosu na tu činjenicu, ovde treba podsetiti da parkovno-urbane ili vрtno-parkovne ili pejzažno-arhitektoniske ili pejzažno-urbane ili pejzažno-kulturne strukture i objekti, dobra i artefakti, tvore elemente pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa, a onda i jedino mogućeg „3D“ pejzažno-arhitektonsko-urbanog sistema i matrice, a ne virtuelnog sistema tzv. gradskog zelenila ili tzv. zelenopovršinskog sistema. Iz tog razloga, potrebno je celovitije i egzaktnije pejzažno, vрtno i parkovno-urbano vrednovanje, sistematizacija i klasifikacija ovako bogatog, integrativnog i gradotvornog pejzažno-gradijeljskog opusa, fundusa i struktura, kako unutar užeg sopstvenog okvira, tako i unutar šireg spomeničko-kulturnog i još šireg graditeljsko-urbanog okvira poznatog kao građena i životna sredina.

Međutim, sa graditeljsko-urbanog aspekta, evidentna su spomeničko-kulturna, graditeljsko-stilska i pejzažno-ambijentalna, zatim urbanogena i gradotvorna, ekotvorna i životvorna svojstva kod raznovrsnih pejzažnih, vрtno i parkovno-urbanih struktura i dobara, pa to još više ističe potrebu egzaktnog i stručno-naučnog artikulisanja ovih činjenica. Na taj način, kroz trodecenijski konzervatorski rad i dvoipodecenijsko istraživanje autora ovog rada u oblasti integrativne zaštite, evidencije, dokumentacije, obnove i revitalizacije graditeljskog nasleđa, pokazala se opravdana potreba, da se u okviru šire kategorije kao što je sistem nepokretnog graditeljsko-urbanog nasleđa, odnosno grupa ili podkategorija arhitektonsko-urbanih struktura i jedinica sa spomeničkim svojstvima, koja prema zakonskim propisima već postoji kao elitistički naglašena grupa u sklopu nepokretnih kulturnih dobara (čl. 19. i 20.)(12), posebno istakne ili evidentira:

- grupa ili podkategorija kulturno-parkovnih ili parkovno-urbanih struktura, jedinica i artefakata sa spomeničkim svojstvima, koja danas još nije poznata u okvirima nacionalne legislative i zakonske regulative.

U okviru podkategorije ili podgrupe kulturno-parkovnih struktura i jedinica sa spomeničkim svojstvima, jasno je da se tu radi o evidenciji, dokumentaciji, valorizaciji, zaštiti i očuvanju kulturno-parkovne baštine u koju spadaju nasleđene vрtno-parkovne i druge pejzažno-arhitektonске strukture i dobra koja imaju kreativno-stvaralačka, stilsko-gradijeljska, ambijentalno-urbana i spomeničko-kulturna svojstva[13].

Upravo ta činjenica, predstavlja stručno-naučnu podlogu, koja je kod autora ovog rada kao konzervatora sa iskustvom u istraživanju i proučavanju graditeljsko-urbanih struktura, artefakata i dobara, a posebno kroz istraživanje i proučavanje, malo poznatog i marginalizovanog pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa, vrlo bitno uticala na stručno-naučno opredelenje, a onda i na utemeljenje, uvođenje i egzaktno afirmisanje

ovog dosada, nedovoljno artikulisanog i manjkavog oblika valorizacije, sistematizacije, kategorizacije, evidencije i dokumentacije, obnove i revitalizacije objekata ili dobara kulturno-parkovnog nasleđa.

Naime, malo je poznato da su brojni stručno-naučni skupovi o graditeljsko-urbanom nasleđu i prostorno-urbanističkom planiranju u Srbiji i šire, te stariji propisi u toj oblasti tokom 20. veka, kao i novi zakoni u 21. veku marginalizovali činjenicu da postoje objekti pejzažno-architektonskog graditeljstva, odnosno kulturno-parkovnog nasleđa, stvaralaštva, kulture i umetnosti. To je temeljni razlog koji je posledično doprineo ustoličenju i legalizaciji određenih nepreciznosti i kvazistročnosti, kada je u pitanju artikulisanje njihovog graditeljsko-urbanog identiteta, integriteta, subjektiviteta i značaja, odnosno rad na evidenciji, dokumentaciji, vrednovanju, izučavanju, zaštiti, očuvanju, obnovi, negovanju i revitalizaciji ovih značajnih rekreativno-inspirativnih, pejzažno-ambijentalnih, graditeljsko-urbanih i spomeničko-kulturnih struktura, a napose i relevantnih ekourbanih resursa u nasleđenoj urbanoj supstanci.

Isto tako, razni oblici marginalizacije kulturno-parkovnog nasleđa i drugih pejzažno-architektonsko-urbanih struktura i objekata, bio je uvek povod i razlog za spontano umrežavanje neodržive kvazistročne i zakonske terminologije, koja se u nedogled i neselektivno prepisuje i danas. Zbog toga, još uvek se susrećemo sa nesagledivim posledicama takvog štetnog odnosa prema pejzažno-architektonskom graditeljstvu, stvaralaštvu, kulturi, umetnosti i nasleđu kao celini, koja je temeljno vezana za ljudsko iskustvo i znanje, kreativnu i stvaralačku imaginaciju i energiju. Osim zakonskih propisa, u takvom kontekstu pišu se i razne stručno-naučne analize, bibliografske jedinice, elaborati, studije, tenderi i drugi dokumenti u oblasti integrativne zaštite, urbanizma, prostornog planiranja i pejzažne arhitekture, a rade se i projektantski, prostorni i urbanističko-planski elaborati i studije, koje ne poznaju „3D“ objekte pejzažno-architektonskog graditeljstva, odnosno kulturno-parkovnog nasleđa, stvaralaštva, kulture i umetnosti.

4. Uvođenje i artikulisanje pojma kulturno-parkovno nasleđe

Na osnovu ovakvog višegodišnjeg istraživačkog rada i konzervatorskog iskustva, autor ovog rada prilikom vrednovanja i utvrđivanja spomeničkih svojstava urbanističkih celina na području delovanja i rada Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku (1977. – 1991. g.) i Regionalnog zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih dobara u Vukovaru (1992. – 1998. g.), kao konzervator prvi put je uveo pojmovnu odrednicu kulturno-parkovno nasleđe u stručnu upotrebu. Međutim, na području Srbije isti autor prvi put na Savetovanju 1994. g. u vezi s urbanističkim razvojem Beograda artikuliše i prezentuje temu Kulturno-parkovno nasleđe Beograda[14]. Nakon toga, na području Srbije na raznim naučnim skupovima sa međunarodnim učešćem sledi objavljivanje više radova koji artikulišu i afirmišu problem kulturno-parkovnog nasleđa na razne načine kao što su: Obnova duhovnih, graditeljskih i pejzažnih vrednosti Vojvodine[15] (2003.), zatim Kulturno-parkovno nasleđe Srbije[16] (2006.), Planski dokumenti, terminologija, legislativa i kulturno-parkovno nasleđe[17] (2006.), Kulturno-parkovno nasleđe Srbije kao vredan graditeljsko-urban i ekoturistički resurs[18] (2008.) i drugi. Nakon toga, isti autor i u Republici Srpskoj prvi put artikuliše i afirmiše kulturno-parkovno nasleđe i njegovu problematiku u okviru Treće regionalne konferencije o integrativnoj zaštiti kulturnog i prirodнog nasleđa u uslovima globalnih promena pod

naslovom: Očuvanje i zaštita postojećeg – danas još nepoznatog kulturno-parkovnog nasleđa u uslovima globalnih promena (2008.)[19].

Tako se i u Srbiji pre 17. godina, a u Republici Srpskoj pre 4. godine prvi put ukazuje na postojanje i potrebu prepoznavanja, razvrstavanja i sistematizacije vrtno i parkovno-urbanih, odnosno pejzažno-architektonskih struktura i objekata koji imaju svojstva kulturno-parkovnog nasleđa ili kulturnog dobra. U ovom kontekstu, itekako su prepoznatljive njihove zajedničke integrativne, kompatibilne, komplementarne, ali i njihove zasebne ambijentalno i urbano uslovljene i nadopunjuće kreativno-stvaralačke, stilsko-gradičke, prostorno-urbane, spomeničko-kulturne i druge urbanogene, gradotvorne, oblikovne, dizajnerske, pejzažne i druge pragmatične vrednosti i svojstva.

Ovakvo diferenciranje, razvrstavanje i sistematizacija kulturno-parkovne baštine ima svoje uporište u činjenici da, raznovrsno graditeljsko-urbanističko nasleđe čine razne fizičke strukture (artefakti) građene sredine. U vezi s tim, među raznorodnim fizičkim strukturama graditeljsko-urbanog nasleđa koje čine širi okvir, zasebnu i vrednu skupinu čine i predstavljaju objekti kulturno-parkovnog nasleđa, koji oplemenjuju i gradotvorno artikulišu, grade i tvore pejzažno-urbanističke siluete, poteze, ambijente i celine. Osim toga, objekti kulturno-parkovne baštine predstavljaju i vredna autorska ostvarenja, pa na taj način kao pejzažno-architektonski artefakti sa istaknutim kreativnim i stvaralačkim vrednostima, tvore i artikulišu strukturne dominante „3D“ pejzažno-architektonsko-urbanog sistema. Njihovu kulturnu i stvaralačku, gradograditeljsku i gradotvornu, ali i ekotvornu i životvornu dimenziju artikuliše primereni ekoreciprocitet između pejzažnih, visoko i niskograđenih fizičkih struktura kao imantan, skladan i harmonizovan međuodnos arhitektonsko-urbanih vrednosti i celina, što je od posebnog i neporecivog uticaja na njihov ekourbani značaj, ali i održivi razvoj građene sredine i lokalne zajednice u danas izazvanim i izraženim uslovima lokalnih i globalnih promena. Znači, artikulacija pojmovne odrednice „kulturno-parkovno nasleđe“, ima svoju pragmatičnu i teoretsku, odnosno stručno-naučnu podlogu i primenu, jer ona podrazumeva i obuhvaća nasleđene, odnosno projektovane i građene parkovno-urbane objekte i celine pejzažno-architektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa, koji su nastali i kompatibilno, integrativno i komplementarno tvore, zatim gradotvorno oblikuju strukturu, sintetičku formu i morfologiju urbanosredinskog prebivališta kao održive artificijelne sredine. Na taj način, evidentno je da se radi o objektima kulturno-parkovne baštine i drugim pejzažno-architektonskim jedinicama i strukturama, odnosno o pejzažno-architektonskom oblikovanju prostora koje čini prepoznatljivu, gradotvornu, i dakako značajnu granu gradograditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa. Iz tog razloga, pejzažno-architektonski građeni oblici, celine i objekti kulturno-parkovnog nasleđa sa graditeljsko-stilskim i drugim bitnim spomeničko-kulturnim svojstvima, vrlo afirmativno, prepoznatljivo i direktno utiču na poseban spomeničko-kulturni identitet i ambijentalno-urbanu privlačnost zaštićenog lokalnog i neposrednog šireg okruženja u urbanosredinskom boravištu ili prebivalištu, a indirektno i na kvalitet i održivost životnosredinskog staništa kao šireg okvira za ljudsku i osatale životne zajednice.

To na kraju govori da se pejzažna arhitektura i njeno graditeljstvo, stvaralaštvo, kultura, umetnost i kulturno-parkovno nasleđe zasnivaju na „3D“ objektima, strukturama i artefaktima. Dakle, reč je o planiranim, projektovanim i

građenim parkovima, vrtovima, predvrtovima, skverovima, promenadama..., u kojima najčešće dominiraju projektovani rasadnički proizvedeni i ugrađeni gradivni vegetacijski elementi. To jasno pokazuje da su ovde navedeni i nenavedeni graditeljsko-urbani objekti pejzažne arhitekture artificijelne jedinice, koje su kao i sami gradovi stvoreni ljudskom imaginacijom, kreacijom, znanjem, iskustvom i

radom[20], što samo potvrđuje da se tu radi o urbanim i graditeljskim celinama, a ne o prirodnjoj tvorevini. Upravo takove reprezentativne kulturno-parkovne celine kroz graditeljsko-urbanu istoriju i danas predstavljaju remek dela pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture i umetnosti (vidi slike 1-4).

Sl. 1. Delovi Versajskog parka, Versaj

Sl. 2. Park i dvorac u Sankt Peterburgu

Sl. 3. Park Het Lo u Apeldoornu, Holandija

Sl. 4. Park la vilete, Pariz

5. Postojeće, a nepoznato kulturno-parkovno nasleđe

Već iz uvodne prezentacije o nepoznavanju, ponишtanju, degradaciji i marginalizovanju kulturno-parkovnog nasleđa, vidljivo je takođe da dosadašnje doktrine, koncepti i načela zaštite kulturnih dobara i urbanističkog planiranja ne poznaju kulturno-parkovnu baštinu ni njene vrednosti. Dosadašnja zakonodavna, stručna i naučna marginalizacija ove kategorije graditeljsko-kultурне baštine predstavlja

svojevrsnu diskriminaciju, ali i posledično i jednostrano i višedecenijsko zatvaranje očiju pred istorijskim i aktuelnim činjenicama o njenom gradiovorom i urbanogenom identitetu, gradograditeljskom i urbanom kontinuitetu, postojanju i trajanju. Nadalje, malo je stručnjaka koji znaju za postojanje pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i kulturno-parkovnog nasleđa[21]. To dokazuje zastarela literatura, prevaziđeni i neodrživi edukativni programi na univerzitetima u Srbiji i njenom okruženju, koji pod plaštom pejzažne arhitekture plasiraju

kvazistručna znanja o tzv. zelenim površinama i tzv. sistemu zelenila i tzv. sistemu zelenih površina, a ne poznaju, ne razumeju, ne razvijaju i ne afirmišu temeljna znanja o pejzažno-arkitektonskom graditeljstvu, stvaralaštву, kulturi, umetnosti i kulturno-parkovnom nasleđu[22].

Ovo je sada već više decenija uvrežena, štetna i poznata činjenica. Jer, da stvari stoje drugačije, nijedan planirani, projektovani i građeni „3D“ objekat parka, danas na pragu 21. veka nebi se mogao proglašavati i uzakonjavati kao prirodno dobro ili zelena površina. Nadalje, ni na naučnom skupu nebi se mogla objaviti kvazistručna rečenica: „Početak uređenja Akademskog parka kao parkovske površine...“[23]. Na isti način, i u knjizi Hranislava Milanovića „Zelenilo Beograda“ navodi se neverovatan apsurd da je Park Kalemegdan svima znana „zelena površina u sklopu i oko Beogradske tvrđave“[24].

Sledstveno tome, objekti kulturno-parkovnog nasleđa s razlogom izazivaju nekakav strah i zebnju kao pseudourbano i verovatno negativno ekološko nasleđe, što samo pridonosi, podržava i tvori tezu da su planirane, projektovane i građene „3D“ pejzažno-urbane strukture, objekti i astefakti pejzažno-arkitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i kulturno-parkovnog nasleđa višedecečnijski zatočenici (taoci) uzakonjene „2D“ terminologije i posledičnih tzv. zelenopovršinskih ravnih i tzv. sistema zelenih površina i tzv. sistema zelenila, koji kao virtualne tvorevine predstavljaju antisistem(e) u procesu „3D“ ekourbanističkog planiranja prostora. Dakle, jasno je da u kontekstu „3D“ terminologije ne može postojati „2D“ sistem zelenih površina, jer je to sistem besmisla - dakle antisistem koji je suprotan jedino mogućem i sasvim relevantnom i jedino održivom „3D“ sistemu pejzažno-urbanih fizičkih struktura. Isto tako, kao što ne postoji ni „2D“ sistem građevinskih površina, jer je to virtualni sistem – dakle antisistem koji je suprotan stvarnom i jedino relevantnom „3D“ sistemu visoko i nisko građenih struktura, vidljivo je da to „3D“ uporište proizlazi iz konteksta integrativnog planiranja prostora koje preferira planiranje, projektovanje i izgradnju „3D“ fizičkih struktura, a što je zasnovano na temeljnoj činjenici da „3D“ nije jednak „2D“ i obratno[25].

Isto tako, nemjerljiva šteta je kada se Akademski park, Pionirski park[26] i drugi vredniji objekti kulturno-parkovnog nasleđa Beograda nadu svrstani među prirodnim dobrima[27] kojima ne pripadaju, ili u tzv. monografiji o tzv. zelenilu Beograda u koju ne spadaju, jer nisu prirodne, ni stalno zelene, ni bilo kakve utilitarne tvorevine[28]. Dakle, više objekata kulturno-parkovnog nasleđa voljebno po zelenoj boji lišća kao fenofaznom elementu svake gradivne ili ugrađene vegetacijske jedinice, koje je u odnosu na objekte kulturno-parkovne baštine izgleda najvažnije za naziv publikacije „Zelenilo Beograda“, našlo se u fenofaznoj, zeleno obojenoj i pretencioznoj, ali ne i pejzažno-arkitektonski vrednoj publikaciji, kao ni literaturi o objektima pejzažno-arkitektonskog graditeljstva, jer ista, planirane, projektovane i građene „3D“ objekte kulturno-parkovnog nasleđa neodrživo svrstava u virtualno zelenilo i virtualne ili „2D“ zelene površine Beograda. Ona dosledno afirmiše hortikulturni kontekst i terminologiju, i kulturno-parkovno nasleđe neodrživo prevodi i svrstava u „2D“ zelene površine[29]. Pri tome, autor zaboravlja na žutu fenofazu lišća (žutilo), i da se hortikultura i tzv. geometrijska, pejzažna i hortikulturna rešenja i ozelenjavanje[30] kao dominante, ove po svemu temeljno hortikulturne fotomonografije, ne mogu nikako izjednačavati sa pejzažnom arhitekturom i kulturno-parkovnim nasleđem.

Zašto? Zato što je ozelenjavanje hortikulturna tehnika sadnje. Zatim, hortikultura je pogrešan, spekulativan, mimi-

krijski, kvazistručan i neodrživ naziv za pejzažnu arhitekturu, odnosno pejzažno-arkitektonsko graditeljstvo i kulturno-parkovno nasleđe. Na kraju, to su dve zasebne struke i discipline. Potom, malo je poznato da tzv. hortikulturno rešenje predstavlja ustvari hortikulturni plan sadnje, koji je samo jedan od tehničko-graditeljskih priloga u pejzažno-arkitektonskom projektu[31] za bilo koji poznati „3D“ objekat pejzažne arhitekture. A, priča o tzv. geometrijskom („klasičnom“) i pejzažnom („slobodnom“) rešenju[32] („stilu“) u duhu sa „2D“ mimikrijskom terminologijom vrlo neodređeno, neuko, posredno i samo laički uprošćava i ne objašnjava stvarna barokna, secesijska, eklektička, modernistička ili neka druga poznata graditeljsko-stilska svojstva planiranih, projektovanih i građenih objekata kulturno-parkovnog nasleđa. Takav kvazistručni pristup vrednovanju dominantnih graditeljskih, stilskih, urbanih, spomeničkih i drugih gradotvornih, kreativnih i stvaralačkih svojstava, već decenijama neuko i bitno utiče na degradaciju vrednih objekata i svojstava kulturno-parkovnog nasleđa, a jednostrano se ističu i favorizuju samo ekološka, botanička i hortikulturna, a pogotovo nepostojeca prirodna svojstva.

Tako planirani, Akademski park na Studentskom trgu u Beogradu kao projektovani i građeni „3D“ objekat kulturno-parkovnog nasleđa, voljebno postade „2D“ ili besmislena ravan. Time se uspostavlja neodrživ obrazac da je „3D“= „2D“, a onda 24. 12. 2007. ta apsurdna i nedefinisana ravan, praznina, ne-objekat i tako proizveden stozar neodrživog urbanog diskontinuiteta, voljebno postade prirodno dobro[33].

Dakle, ovde je vidljiv decenijama prisutan problem kreativnog, stvaralačkog, stilskog, gradotvornog, graditeljskog i ekološkog identiteta, urbanog legaliteta i fizičkog subjektiviteta planiranog, projektovanog i građenog „3D“ objekta parka kao kulturnog i urbanog dobra, artefakta i objekta. To je posledica uzakonjivanja „2D patenata“ koji su proizvod spekulativnih mogućnosti i namera oko variranja namene i funkcije planski izgrađenih objekata parkovnog nasleđa i drugih objekata pejzažne arhitekture, čime se na zakonskim osnovama podstiče neodrživi diskontinuitet, suburbanizacija i pseudourbanizacija zaštićenih urbanističkih celina ili građene sredine kao šireg volumena[34].

Isto tako, ovi „patenti“ su kvazistručni proizvod „2D“ planiranja, hortikultурne i šumarske terminologije, pa u tom duhu neuko markiranje „3D“ objekta parka kao „2D“ zelene ili parkovske površine, po potrebi afirmiše poticajni spekulativni impuls i mogućnosti o nekonzervatorskim aktivnostima, kao što je na pr. izgradnja podzemne garaže (2005.) u rezidencialnoj i vrednoj stilsko-graditeljskoj celini i kulturno-parkovnom dobru Dvorske baštne u Beogradu. Zatim tu je i nekažnjava uzurpacija i rušenje parka u korist pseudourbanizacije, kao u slučaju Petog parkića (2005.) u Beogradu koji je u novom regulacionom planu legendiran kao „2D“ tzv. zelena površina. Zbog ovako patentirane „2D“ terminologije tadašnji glavni arhitekt Beograda javno je obnarodovao da Peti parkić i nije park[35]. Tako je i sam dokazao da „2D“ tzv. zelena površina nije i ne može biti „3D“ objekat parka, da ona nema svoj urbanii, građeni i fizički identitet, legalitet i subjektivitet. Dakle, pod tim „2D“ sloganom u pomenutom regulacionom planu, spekulativno je prikrivena buduća građevinska parcela za neki neekološki, pseudourbani, ali investiciono profitabilniji stambeno-poslovni objekat, nego što je to bilo koji „3D“ objekat kulturno-parkovnog nasleđa ili nekog novograđenog parka ili objekta pejzažne arhitekture[36].

6. Kulturno-parkovno nasleđe integrativni deo graditeljske baštine

Pored neodrživih zakonskih rešenja, zatim tako koncipiranih jednostranih programskih opredelenja nadležnih institucija za zaštitu kulturnih dobara, i u vezi s tim nekompetentnih zavoda za zaštitu prirode, ove navedene činjenice dokazuju i potvrđuju i zastareli edukativni programi na univerzitetima u Srbiji i njenom užem i širem okruženju. Naročito se tu ističu arhitektonski, a onda volšebojno i šumarski i poljoprivredni fakulteti, koji pod plaštrom pejzažne arhitekture plasiraju, kvazistručna znanja o „2D“ tzv. zelenim površinama i „2D“ tzv. sistemu zelenila ili tzv. zelenopopršinskom sistemu, zatim o apsurdima da planirani, projektovani, nasleđeni ili novograđeni artefakti ili objekti pejzažne arhitekture jesu prirodna dobra, da su to neizgrađeni, slobodni, otvoreni prostori i površine, dakle praznine, neobjekti, i naravno tome slična, posledična i brojna druga kvaziznanja[37].

Dakle, u vezi s integrativnom zaštitom, obnovom i revitalizacijom nepokretne kulturno-parkovne baštine i urbanističkim planiranjem i očuvanjem posebno vrednih i drugih relevantnih pejzažno-urbanih celina u funkciji izučavanja pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i kulturno-parkovnog nasleđa, zatim održivog opstanka i ekourbanog razvoja, vidljivo je da pomenute zaštitarske, visokoškolske, planerske, projektantske, upravne i zakonodavne institucije ne poznaju, ne razvijaju i ne afirmišu temeljna znanja o pejzažno-arhitektonskom graditeljstvu, stvaralaštvu, kulturi, umetnosti i kulturno-parkovnom nasleđu[38].

Nije mnogo bolja situacija ni u drugim lokalnim i regionalnim sredinama, pa čak ni na nivou međunarodne zajednice, jer poznate, a danas već po kontekstu jednostrane i terminološki prevaziđene međunarodne deklaracije u toj oblasti, takođe ne poznaju kulturno-parkovno nasleđe, graditeljstvo, svaralaštvo, kulturu i umetnost. Autor ovog rada je na Trećoj konferenciji o integrativnoj zaštiti u Banjaluci 2008. g. u vezi s tim istakao i artikulisao neke terminološke nepreciznosti u Atinskoj konzervatorskoj povelji iz 1931. g., zatim Firentinskoj povelji o istorijskim vrtovima iz 1981. g. (ICOMOS-IFLA), kao i u Italijanskoj povelji iz 1981. g. Dakako, tu su istaknuti već od tada suprostavljeni stavovi oko jednostranog (elitističkog) isticanja tzv. istorijskih vrtova, odnosno zapostavljanja svih objekata i artefakata parkovne (pejzažne) arhitekture, zbog čega i danas indirektno i najviše propadaju preostali ostaci-ostatak već uveliko degradirane i redukovane srpske, ali i ostale svetske kulturno-parkovne baštine[39].

Znači, raznorodno i raznovrsno graditeljsko-urbano nasleđe kao širi okvir, ne čine samo objekti arhitektonskog, već i urbani objekti pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, koje već decenijama ne poznaju zakoni o izgradnji i uređenju prostora, o kulturnim dobrima i drugi, kako u Republici Srbiji, Republici Srpskoj[40], tako i u njihovom užem i širem okruženju. To i jesu glavni razlozi zbog kojih danas postoje samo retki vaninstitucionalni rezultati malog broja kompetentnih istraživača entuzijasta u toj oblasti.

Ovaj problem apostrofirana je još na Trećoj[41] (2008.g.), a potvrđen je i na Petoj[42] (2010.g.) regionalnoj konferenciji o integrativnoj zaštiti u Banjaluci. Zato u vezi s tim, u ovom opskurnom vremenu postoje samo retki vaninstitucionalni rezultati za koje još uvek nema dovoljno institucionalnog, istraživačkog i zakonodavnog sluha.

Zahvaljujući ovoj inicijativi, učinjen je i ovaj skroman, ali važan poticajni doprinos budućem građenju egzaktnog stručnog i naučnog znanja o kulturno-parkovnom nasleđu,

zatim, njegovom komplementarnom sagledavanju i vrednovanju u okvirima savremenog „3D“ urbanističkog planiranja, te integrativne zaštite i očuvanja nepokretnе graditeljske, odnosno kulturno-parkovne baštine i održivog urbanog kontinuiteta nasleđenih i zaštićenih urbanih celina. Zbog toga, sve više treba afirmisati inicijative koje će nužno reformisati dosadašnji obrazovni, stručno i naučno-institucionalni, i pogotovo zakonski okvir zaštite kulturne baštine. To svakako mora biti jedan od temeljnih ciljeva u funkciji afirmisanja integrativne zaštite već degradiranih i redukovanih kulturno-parkovnih dobara i njihovog ekourbanog razvoja i održivog opstanka kao integralnog dela graditeljske baštine.

U vezi s tim, egzaktne stručne, naučne i edukativne aktivnosti i objavljeni naučni radovi jasno ukazuju da planirani, projektovani i građeni parkovi nisu prirodna dobra[43], jer u njima kao strukturama i artefaktima građene sredine, u odnosu na prirodne tvorevine, dominiraju urbana svojstva i njima svojstveni urbani, a ne prirodni procesi. Ove stručne spoznaje i istraživačka naučna dostignuća pokazuju da više nikako nije prihvatljiva i nije održiva primena spekulativne „2D“ terminologije, koja volšebojno utire put kvazištručnom vrednovanju ovih „3D“ struktura i artefakata svodeći ih na besmisao „2D“ ravni.

Nažalost, još uvek neodrživa, ali uvrežena i uzakonjena „2D“ terminologija vredne planirane, projektovane, građene i baštine parkove kao što je Akademski park i drugi u Beogradu i Srbiji[44], tobøže kompetentni stručnjaci, tobøže nadležnih ustanova i preduzeća „uređuju“ kao „2D“ parkovsku ili zelenu površinu[45]. Tako je 2007. g. kao vrhunac „stručnog umeća“ usledilo volšebojno dovođenje u zabludu nadležne samouprave, koja ga neodrživo zaštićuje kao prirodno, umesto kao održivo urbano ili kulturno-parkovno dobro.

U ovom konkretnom slučaju, postavlja se temeljno pitanje: da li i po čemu planirani, projektovani i građeni park u artificijelnoj sredini može biti prirodno dobro? Nadalje, šta je tu delo prirode ili prirodna tvorevina?, kad je to građena sredina i kada sam „3D“ objekat parka ima graditeljska, kreativna, stvaralačka, urbana i druga gradotvorna svojstva koja su integrativna i kompatibilna sa njegovim spomeničkim i kulturnim, a ne sa izmišljenim ili nepostojećim prirodnim svojstvima. Prirodna dobra i njima svojstveni prirodni procesi, nemaju svojstva artefakta kao što ih imaju planirane, projektovane i građene urbane tvorevine kulturno-parkovnog nasleđa. Po tome je evidentno i jasno da tu nema ničeg prirodnog, pa onda posledično nema ni prirodnih procesa, kako u građenom objektu starog parka, tako i u planski građenoj ili artificijelnoj sredini oko njega[46].

7. Planirani, projektovani, građeni i baštineni objekat Akademskog parka

U slučaju odabranog Akademskog parka u Beogradu, treba presečno podsetiti da je u 18. veku u austrijskim planovima varoši vidljiv pravougaoni trg. Nakon austrijanaca i turaka na toj lokaciji 1824. g. srpske vlasti otvaraju „pazariste“ – Veliku pijacu. Zatim, 1867. g. Emilijan Josimović izradom novog plana za varoš u šancu, na tom mestu planira izgradnju parka. Posle toga, 1886. g. izgrađen je „Mali park“. Samo deceniju kasnije, postavljen je spomenik Josifu Pančiću 1897. g. i od tada je to „Pančićev park“[47]. Nakon toga, 1927. g. zatvorena je Velika pijaca, pa se iste godine (1927. g.) u duhu s Josimovićevim uređenjem varoš u šancu, i prema projektu arhitekte Đorđa Kovalevskog izgrađuje današnji Akademski park. Već 1929. g. prema projektu arhitekte Milutina Borisavljevića, izgrađena je

trostrana stilizovana ograda sa severne, južne i zapadne strane parka[48]. Ubrzo je 1930. g. postavljen spomenik

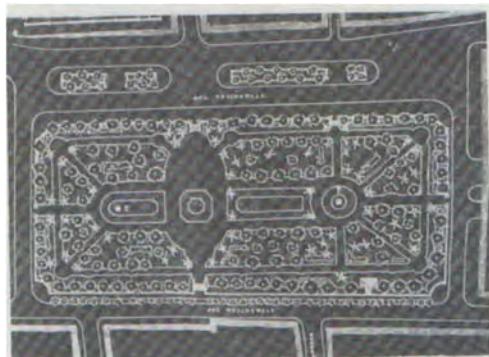
Dositeju Obradoviću[49], a 1994. g. postavljen spomenik Jovanu Cvijiću.

Izgled okruženja i lokacije Akademskog parka 1867. g.

Izgled lokacije i okruženja 1921. g. gde je vidljiva „Velika pijaca“ i „Mali park“ sa Josimovićevim planom ulica i blokova

Osnova izgrađenog Akademskog parka 70-tih god. 20. veka

Današnji izgled dela Akademskog parka

Ipak, i pored ovih navedenih činjenica, planirani, projektovani i građeni Akademski park u Beogradu sa kulturnim, stilskim, urbanim i graditeljskim osobinama i spomenički vrednim svojstvima, danas je zaštićen kao prirodno dobro, iako je vidljivo da tu dominiraju isključivo urbani, a ne prirodnici procesi. Na kraju, kao vrhunac „stručnog umeća“, odnosno voljebno i besmisleno uzakonjene nadležnosti ustanove za zaštitu prirode nad planiranim, projektovanim i građenim artefaktima i objektima kulturno-parkovnog nasleđa, neodrživo se utvrđuju razlozi za njegovu zaštitu kao prirodnog dobra. To samo potvrđuje neodgovoran i neodrživ kvazistručan odnos prema Akademskom parku i drugim vrednim parkovima kulturno-parkovnog nasleđa u Srbiji, ali i njenom okruženju.

Naravno, ni u jednom takvom ili sličnom slučaju nije reagovao tobože zakonski nenađežan, pa posledično i stručno tobože nekompetentan, a ustvari jedino nadležni i kompetentni zavod za zaštitu spomenika kulture. Zato i nije neobično što zbog tobožnje nenađežnosti i nekompetencije zavoda za zaštitu kulturnih dobara i voljebno uzakonjene nadležnosti i kompetencije ustanove za zaštitu prirode, izostaje angažovanje stvarno nadležne ustanove za zaštitu kulturnih dobara. Zbog ovih neodrživih zakonskih rešenja, Akademskom parku i drugim objektima kulturno-parkovnog nasleđa, kvazistručno se pripisuju prirodna svojstva i procesi, i tako planirani, projektovani i građeni park(ovi) i drugi objekti kulturno-parkovne baštine, neodrživo postaju zaštićena prirodna dobra. Na ovaj način, suprotno konzervatorskim principima u drugoj polovini 20. veka, ovakvim postupkom zadire

se i u marginalizaciju i u degradaciju autorskog projektantskog dela, koje se kruniše na pr. nedopustivim asfaltiranjem parkovnih staza. Isto tako, voljebno se ističu nepostojeća prirodna svojstva i procesi u građenoj sredini, ali i zaštićenoj i vrednoj nasleđenoj graditeljsko-urbanoj supstanci (jezgru) starog Beograda, u odnosu na postojeća stilsk, urbana i druga građena, gradotvorna i kulturna svojstva i vrednosti ovde odabranog Akademskog parka. To nije nikako slučajno, jer ta i takva relevantna gradograditeljska svojstva ne poznaju i ne mogu otkriti, tako voljebno uzakonjene, ali i neodrživo kompetentne institucije za zaštitu prirode.

Zbog ovih činjenica u vezi sa Akademskim parkom i drugim vrednim, već uveliko degradiranim objektima srpske kulturno-parkovne baštine, postavlja se osnovno pitanje; šta je tu delo ili tvorevina prirode? Zatim; koji su prirodni procesi uticali na pojavu asfaltnih staza u Akademskom parku i drugim objektima srpske kulturno-parkovne baštine? Da li i otkad je asfalt svojstvena tvorevina ili gradivni materijal prirodnim dobrima i procesima? itd. Isto tako, vidljivo je da i u neposrednom okruženju parka dominira asfalt i beton, odnosno građena sredina, kao i da sam „3D“ objekat Akademskog parka ima graditeljska, kreativna, stvaralačka, urbana i druga gradotvorna i urbanogena svojstva, koja su integrativna, kompatibilna i komplementarna sa njegovim spomeničkim, kulturnim, graditeljskim, a ne sa izmišljenim ili nepostojećim prirodnim svojstvima[50].

Znači, prirodna dobra i njima svojstveni prirodni procesi nemaju i ne mogu imati svojstva pejzažnog (parkovnog) artefakta kao urbane tvorevine. Ona se ne planiraju, ne

projektuju i ne grade. Po tome je evidentno i jasno da tu nema ničeg prirodnog, pa onda posledično nema ni prirodnih procesa, kako u građenom objektu starog parka, tako i u planski građenoj ili artificijelnoj sredini oko njega. Prema navednom, jasno je da planirani, projektovani i građeni park nije i ne može biti prirodno dobro, odnosno nije i ne može biti tzv. zelena površina, tzv. neizgrađen prostor ili volumen, tzv. otvorena ili slobodna praznina[51].

8. Zakoni i „2D“ terminologija potiru kulturno-parkovno nasleđe

Ovde je vidljivo kako se na uzakonjenim kvazistručnim osnovama propisuje (ne)nadležnost i (ne)kompetentnost institucija i kako se planirane, projektovane i građene strukture, dobra i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa voljevno i neodrživo prevode i svode na ono što nisu i ne mogu biti, jer nisu tvorevina prirode. Isto tako, ovde je vidljivo kako pod plaštrom pejzažne arhitekture, ustvari neodrživo se akcentovala, nametnula i uvrežila hortikulturalna „2D“ terminologija[52]. To su, uz saučestvovanje tobože kompetentnih stručnjaka kao kvaziosnovu iskoristili planeri, urbanisti, zakonodavci i upravne strukture lokalne inadlokalne vlasti, pa su voljevno „patentirali“ i neodrživo nazidavali mimikrijsku „2D“ plansko-urbanističku terminologiju. U tome je itekako pomočao i usvojeni mimikrijski terminološki rečnik u starim[53], ali i novim knjigama[54], udžbenicima[55] i zakonskoj regulativi[56].

Tako su decenijama mađioničarski afirmisani terminološki zastarela zakonska rešenja, bibliografske jedinice itd., što je bilo pogubno za pejzažno-arhitektonsko graditeljstvo, stvaralaštvo, kulturu, umetnost i kulturno-parkovno nasleđe. To se vidi u terminološki zastarelom i još neodrživo aktuelnom i hvaljenom Projektu zelene regulative Beograda[57], gde je „3D“ objekat tzv. istorijskog parka definisan kao nekakva javna „2D“ zelena površina, a „2D“ zelena površina je laički i neodrživo definisana kao površina površine na kojoj rastu biljke i tome slično.

Isto tako, „patentirana“ kvazistručna zakonska objašnjenja, terminološki rečnici i neodržive definicije pojmove o objektima kulturno-parkovnog nasleđa i drugim pejzažno-arhitektonskim objektima u Zelenoj regulativi, zatim regulacionim i generalnim planovima i drugim urbanističkim i zakonskim dokumentima, jasno artikulišu, utemeljuju i protažiraju apsolutno neodrživu kvazistručnu, fenofaznu i mimikrijsku „2D“ terminologiju[58]. Vrhunac takvog „stručnog umeća“ je neodrživo ustoličeni i već uvreženi obrazac po kojem je „3D“=„2D“ i obratno.

Ovde takođe treba podsetiti kako se u Zakonu o kulturnim dobrima[59] ističe da „zaštićena okolina nepokretnog kulturnog dobra“ uživa zaštitu kao kulturno dobro. Međutim, baš po tome okolina ili ambijent, a pogotovo ako je reč o objektu planiranog, projektovanog, građenog i baštinjenog parka, vidljivo je da nije kulturno dobro. Odnosno, ovakvo posredno „uživanje zaštite“ koja je namenjena okolini kulturnog dobra zbog spomeničkog značaja samog nepokretnog kulturnog dobra, pokazuje da se radi o zaštiti njegove okoline koja nije i ne mora biti kulturno dobro. Tako park koji je i sam kulturno dobro, ako čini okolinu spomenika kulture biće zaštićen kao okolina ili ambijent koja je u funkciji građevinsko-arhitektonskog objekta kao spomenika kulture. Dakle, može biti zaštićen samo kao kulturno dobro, odnosno spomenički pripadajući ambijentalna okolina ili okruženje, ali on sam neće biti prepozнат kao kulturno dobro, pa tako prema aktuelnim i ovde citiranim zakonskim propisima i nije i ne može biti zaštićen kao spomenik kulture, odnosno ne može imati status kulturnog dobra.

U ovom kontekstu misle i pišu Mirjana i Njegovan Kljaić, i navode čak stare zakonske osnove po kojima se pod zaštićenom okolinom podrazumeva izgled ili ambijent (ambijentalna celina) [60]. Međutim, uz to što se razumevanje i tumačenje izgleda građenog okruženja oslanja na rešenja neodrživih starih, pa i novih propisa o planiranju i izgradnji (uređenju) prostora[61], oni još dodaju kako ambijenti (građeno okruženje) „nisu ni vrsta kulturnih dobara niti svojstvo bilo koje vrste nepokretnog kulturnog dobra“[62]. Tako za tu „zaštićenu okolinu nepokretnog kulturnog dobra“, odnosno ambijentalno okruženje pomenuti autori još navode da „oni mogu biti predmet zaštite po propisima koji se odnose na materiju u koju po svojoj prirodi i svojstvima spadaju“[63]. Znači, u najboljem slučaju prema aktuelnom i neodrživom Zakonu o kulturnim dobrima planirani, projektovani i građeni „3D“ objekti i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa, mogu biti zaštićeni samo kao okolina (ambijent) nekog građevinsko-arhitektonskog objekta od posebnog kulturnog ili istorijskog značaja. A, prema prethodnim stariim i aktuelnom i neodrživom Zakonu o zaštiti prirode planirani, projektovani i građeni „3D“ objekti i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa, zaštićeni su kao prirodna dobra.

Uprravo iz ovog citiranog tumačenja i objašnjenja Mirjane i Njegovana Kljaića, naslućuje se da je tu pored drugih, većinom reč o objektima, artefaktima i strukturama kulturno-parkovnog nasleđa ili nekim drugim jedinicama i celinama pejzažno-arhitektonskog graditeljstva. Nije nepoznato da objekti kulturno-parkovne baštine uz druge pejzažno-urbane i građene jedinice, većinom tvore i oplemenjuju taj održivi ambijent, pa je to uz dosadašnje neznanje o postojanju kulturno-parkovnog nasleđa, jedan od temeljnih razloga zbog čega takvi artefakti i nisu svrstani u kulturna dobra. Znači, oni će uvek biti zaštićeni kao okruženje ili ambijent, a nikad neće imati status kulturnog dobra, jer član 2. citiranog Zakona ne poznaje ni okruženje, ni kulturno-parkovno dobro kao kulturno dobro. Na taj način, „kulturna i graditeljska baština koja nije valorizovana i vrednovana kao zaštićeni pojedinačni spomenik kulture, ili deo zaštićene kulturno-istorijske celine, time se neumitno gubi pod ubrzanim tempom rekonstrukcije istorijskih delova grada“[64]. A tome se svakako može dodati, i aktuelna pseudourbanizacija i suburbanizacija delova ili celina nasledene i definisane urbane supstance.

Sledstveno tome, objekti kulturno-parkovnog nasleđa osim što nisu valorizovani i vrednovani kao zaštićeni pojedinačni spomenik kulture, oni se u dosadašnjoj teoriji i praktici neodrživo i kvazistručno svrstavaju čak i u onu tobožnju „materiju u koju po svojoj prirodi i svojstvima“ tobože spadaju. A to znači, da su objektima, artefaktima i strukturama kulturno-parkovnog nasleđa ili nekim drugim jedinicama i celinama pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, samo zbog projektovanih i rasadnički proizvedenih, školovanih, živih i ugrađenih vegetacijskih jedinica, uz zapostavljanje drugih ugrađenih gradivnih materijala i građenih jedinica, a onda i sadržajnih, stilsko-graditeljskih, gradotvornih i urbanogenih vrednosti, apriori i na kvazistručnim osnovama predodređena i neodrživo pripisana tzv. prirodna svojstva. Samo iz tih voljevnih razloga, objekti i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa, iako imaju graditeljsku, kulturnu, urbana i druga spomenička svojstva, ovakvim jednostranim pristupom i veštim zakonskim manevrom već decenijama se neodrživo prevode i svrstavaju u prirodna dobra, a još češće u neizgrađene i slobodne „2D“ tzv. zelene površine ili prostore.

Dakle, to je ta moćna zakonodavno patentirana „materija“ koju Mirjana i Njegovan Kljaić u okviru objašnjenja pravnog sistema zaštite kulturnih dobara u Srbiji[65], ali i

stariji i najnoviji Zakon o zaštiti prirode[66], Zakon o zaštiti životne sredine[67], zatim pomenuti Zakon o kulturnim dobrima, kao i drugi zakonodavni dokumenti u toj oblasti, zajedno sa podzakonskim aktima volšebno, odnosno po kvazistručnoj „prirodi stvari“ vešto i neodrživo kroz ovakav „2D-patent“ prevode, i spekulativno svrstavaju u „materiju“ ili oblast, kojoj parkovno-urbani artefakti zbog predominantnih urbanih procesa ne pripadaju, odnosno nisu svojstveni po svojoj planskoj, projektantskoj i građenoj prirodi, te urbano-genom, gradotvornim, kreativnim, stvaralačkim, kulturnim, pejzažnim i graditeljskim svojstvima. Zato na takvim neodrživo uzakonjenim „2D-patentima“, tobože kompetentne ustanove već decenijama dovode u zabludu nadležnu lokalnu, regionalnu ili državnu samoupravu i zajednicu, jer planirane, projektovane i gradene kulturno-parkovne objekte i artefakte pejzažno-arkitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture, umetnosti i nasleđa, čak i u zaštićenoj kulturno-istorijskoj celini (jezgri), zaštićuju kao prirodna, a ne kao kulturno-parkovna ili parkovno-urbana dobra.

Tako se ustvari na neodrživim zakonskim osnovama potiru stvaralačka, kreativna, graditeljska, urbana, kulturna, gradotvorna i druga svojstva kulturno-parkovnih tvorevina i dostiňuća, koja su proistekla iz spoja čovekove imaginacije, njegovog rada i zatečenih ili stvorenih materijala[68]. Iz navedenih razloga, za tvorevine (stvari i dobra) uopšte, pa tako i za tvorevine (artefakte i dobra) kulturno-parkovne baštine, u pravilu, treba nam savremena naučno utemeljena edukacija budućih stručnjaka o pejzažno-arkitektonskom graditeljstvu, stvaralaštву, kulturi, umetnosti i kulturno-parkovnom nasleđu. A u konačnosti, potrebna je i tako stečena sposobnost uočavanja, razumevanja i „čitanja“, umesto kvazistručnog obezvredovanja i prevođenja kulturno-parkovnih artefakata u prirodna dobra, što neminovno uključuje i temeljno reformisanje zakonodavne regulative i eliminaciju višedecenijskog uvrežavanja i neodrživog umrežavanja „2D“ terminologije.

9. Zastarem edukacijom i projektima protiv kulturno-parkovnog nasleđa

Nažalost, danas postoje velike prepreke za ovaj pretpostavljeni cilj, kao što su visokoškolski programi edukacije na fakultetima arhitekture, a volšebno i šumarstva i poljoprivrede u Srbiji i njenom užem i širem okruženju. U tom pogledu, još uvek se forsira i afirmiše neodrživi obrazac da je „2D“ površina = „3D“ objekat i obratno. Dakle, mnogi još uvek pod plaštom pejzažne arhitekture plasiraju kvazistručna znanja o „2D“ tzv. zelenopovršinskom sistemu, zelenilu i sl., umesto o pejzažno-arkitektonskom graditeljstvu, stvaralaštву, kulturi, umetnosti i kulturno-parkovnom nasleđu.

Tako edukovane generacije sa fakultetskom diplomom, već u startu školovano proizvode brojna mesta bez identiteta, odnosno pretvaraju i prevode nasleđene artefakte kulturno-parkovne baštine i vrednih autorskih ostvarenja u tzv. neizgrađene, tzv. slobodne, tzv. otvorene, tzv. zelene površine ili prostore, odnosno praznine i tako posledične elemente urbanog diskontinuiteta. Ovo je ustvari temeljni proizvod edukativnog ili visokoškolskog zastranjivanja ili nedoslednosti, zatim kvazistručne jednostranosti, kao i spekulativne i neodržive, ali vrlo uticajne kombinatorike investitorskog urbanizma i njegovih protagonisti.

Sticajem takvih okolnosti, poseban problem predstavlja i uzakonjivanje kvazistručnih termina u legislativi i zakonodavnoj regulativi, zbog čega još uvek nije moguće efikasno rešavanje umnoženih ekourbanih i pseudourbanih problema. Naprotiv, tako se na zakonu osnovano samo gene-

riše pseudourbanizacija i suburbanizacija nasleđene urbane supstance, odnosno razne ekološke, prostorne, urbane, pejzažne i druge pukotine u vezi s postojećom predominacijom visoko i niskograđenih struktura u odnosu na kulturno-parkovne i druge pejzažne artefakte, čime se samo još više degradira održivi ekoreciprocitet i umnožava negativno ekološko nasleđe u urbanosredinskom prebivalištu ili boravištu.

Dakako, ovde je temeljno vidljiv decenijama prisutan problem fizičkog identiteta i subjektiviteta, zatim urbanog legaliteta planiranih, projektovanih i građenih „3D“ objekata kulturno-parkovnog nasleđa, kao i drugih objekata pejzažne arhitekture. Sve to, posledica je uzakonjivanja „2D patenata“ koji su proizvod neodržive „2D“ terminologije i spekulativnih mogućnosti i namera oko variranja namene i funkcije planski izgrađenih objekata parkovnog nasleđa, kao i drugih objekata pejzažne arhitekture. Tako se na zakonskim osnovama podstiče jednostrano i neodrživo građevno poguščavanje, diskontinuitet, suburbanizacija i pseudourbanizacija nasleđene, ali i novograđene urbane supstance i to uzurpacijom vrednih lokacija kulturno-parkovnih dobara[69].

Zatim, posledično se podstiče da su artefakti kulturno-parkovnog nasleđa neizgrađeni, otvoreni, slobodni i slučajni prostorni oblici i volumeni, odnosno praznine, šupljine, neobjekti, nemesta, zelene površine[70], pa su tako spekulativno nevidljivi, i ustvari lako predvidivi za puko estetsko i ekološko aranžiranje biljaka, privremeno vrtlarenje i tzv. ozelenjavanje do prenamene po potrebi u funkciji pseudo-urbanizacije.

Na osnovu ovog činjeničnog konteksta, aktuelno preferiranje uvrežene, štetne, neuke, ali uzakonjene kvazistručne „2D“ terminologije i vrednovanja kulturno-parkovnog nasleđa, možemo zaključiti: Akademski park i mnogi drugi artefakti kulturno-parkovne baštine, neminovno su uklopljeni u neodrživu „2D“ spekulativnu (fukcionalnu) relaciju i obrazac po kojem on jeste, ili oni jesu: zelenilo = zelena površina = praznina = neizgrađen = slobodan = otvoren = zapušten = neiskorišćen = neosmišljen prostor = nemesto = terra incognita. U skladu s ovom „2D“ paradigmom i posledičnom plansko-urbanističkom patentologijom, buduće duže ili kraće postojanje planiranog, projektovanog i građenog Akademskog parka u Beogradu na Studentskom trgu defaktu predstavlja remetilički faktor, koji već decenijama generiše davno uspostavljeni i još uvek tobože prisutan nepoželjni i neodrživi urbani diskontinuitet! I naravno, u skladu sa „2D“ zakonskom regulativom, Akademski park u Beogradu zbog nepoželjnog i neodrživog diskontinuiteta mogao bi ubrzasti nepoželjni objekat, praznina ili nemesto, kao i „Peti parkić“ na Zvezdari (2005.g.)(71).

Iz ovog konteksta vidljivo je da dosadašnji rezultati urbanističkog „2D“ planiranja, kao i nepoznavanja i kvazi-strukтурnog svrstavanja kulturno-parkovnog nasleđa, (ne)poredno ukazuju na pseudourbanu, odnosno učestalu izgradnju podstandardnog urbanog tkiva, sve veću degradaciju, deregulaciju i redukciju kulturno-parkovne baštine, zatim narušavanje ekoreciprociteta između pejzažnih, visoko i niskograđenih fizičkih struktura, umnožavanje negativnog ekološkog nasleđa, i posledično izazivanje lokalnih i globalnih klimatskih promena. Iz tih razloga potrebno je hitno preduzimanje reformskih poduhvata u oblasti integrativne zaštite kulturno-parkovnog nasleđa, zatim edukacije, terminologije, legislative i zakonske regulative, te urbanističkog i prostornog planiranja na principima „3D“ terminologije, održivog opstanka i ekourbanog razvoja[72].

10. Zaključak

Objekti i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa u zavisnosti od fizičkih, graditeljskih, umetničkih, istorijskih i kulturnih svojstava, dakle kao stvaralačka, kreativna, kulturna, graditeljska i urbana tekovina i tvorevina, neodvojivi su deo građene sredine, a time i kulturne, graditeljske i urbane tradicije i nasleđa, i zato se ubuduće moraju tretirati, svrstavati i zaštititi kao nepokretna kulturna dobra.

To je savremena nužnost, jer planirani, projektovani i građeni objekti i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa predstavljaju prepoznatljiva projektantska graditeljska ostvarenja i urbana dela u artificijelnoj sredini.

Planirani, projektovani i građeni objekti i artefakti kulturno-parkovnog nasleđa, iako su danas degradirani i redukovani, nisu i ne mogu biti, i ne mogu se kao u dosadašnjoj praksi, kvazistročno tretirati, podvoditi i svrstavati u prirodna dobra. Možda samo razrušen i napušten grad, a s njim i kulturno-parkovno nasleđe, s vremenom mogu postati šuma ili prirodna tvorevina sa imanentnim prirodnim procesima[73].

Opšte je poznato je da se prirodna dobra ne planiraju, ne projektuju i ne grade i da u njima vladaju prirodni procesi, a ne urbani.

Isto tako, opšte je poznato da u planiranim, projektovanim i građenim objektima i artefaktima kulturno-parkovnog nasleđa vladaju urbani procesi, a ne prirodni.

Kulturno-parkovni objekti i celine (dobra) nisu nikakva podrazumevajuća okolina ni ambijent nekog nepokretnog kulturnog dobra, kao što ni druge vrste nepokretnih kulturnih objekata i celina (dobra) nisu podrazumevajuća okolina ni ambijent nekom kulturno-parkovnom objektu ili celinu (dobru). U oba slučaja, radi se o integrativnim, kompatibilnim i komplementarnim rezidencialnim, memorijalnim, istorijskim, kulturnim, graditeljskim ili urbanim artefaktima, jedinicama, celinama i dominantama, koje su u uzročno-posledičnoj vezi i koje dakako imaju zajednička, ali i zasebna spomenička svojstva i vrednosti.

Iako kulturno-parkovna dobra nisu uzakonjena kategorija kulturnog ili graditeljskog nasleđa, ona ipak postoje, jer se radi o planiranim, projektovanim i specifično građenim i tako sazdanim artefaktima. Ove graditeljske, kulturne i urbane strukture i dobra imaju artikulisano gradotvornu i urbanogenu, ali i jedini u odnosu na druga nepokretna kulturna dobra, imaju građenu i ekourbanu dimenziju (a ne prirodnu) kao svojevrsnu specifičnost.

Na taj način, iako su ostataci-ostataka (reliquiae-reliquiarum) kulturno-parkovnih dobara zbog navedenih činjenica, postali itekako ugrožena vrsta graditeljske baštine, oni su ipak sasvim integrativne, kompatibilne i komplementarne celine sa kulturnim, ali i drugim graditeljskim i urbanim artefaktima u urbanosredinskom prebivalištu ili boravištu. Njihovo mesto i uloga u artificijelnoj sredini potenciraju značaj i vrednosti proporcionalnog balansa, koji je temeljno u funkciji neizostavnog ekourbanog reciprociteta između pejzažnih, visoko i niskograđenih fizičkih struktura i održivog opstanka i razvoja.

Dakle, u kontekstu s navedenim činjenicama, jedno-stavno se oseća i nameće potreba za hitno preduzimanje reformskih poduhvata u oblasti integrativne zaštite kulturno-parkovnog nasleđa, zatim edukacije, terminologije, legislative i zakonske regulative, te urbanističkog i prostornog planiranja na principima održivog opstanka i eko-urbanog razvoja. Važnu ulogu i odgovornost u tom smislu imaju novi i egzaktno utemeljeni edukativni programi, načela i vizije o zaštiti kulturno-parkovnog nasleđa, koje samo tako mogu biti podsticajne i preporučljive za buduće gradograditelje i poslenike u zaštiti kulturno-parkovnog nasleđa kao imanentne, integrativne, kompatibilne, komplementarne i održive podceline u sklopu ukupne kulturne baštine[74].

Ukoliko se to ne shvati ozbiljno i odgovorno, pomenuti poslenici će uz ostale zagadživače i eksploratore prostora, trajno ostati neodgovorni saučesnici i participanti u redukovanju i obezvređivanju kulturno-parkovnog nasleđa kao integrativnog dela u oblasti zaštite graditeljske baštine i održivog razvoja. Dakako, biće to potvrda njihove stručne nemoći i aktivnog saučestvovanja u svesnom i neodrživom narušavanju ekološke ravnoteže na lokalnom i nadlokalnom planu, zatim u proizvodnji nepoželjnog urbanosredinskog diskontinuiteta, pseudourbanizacije, kao i posledičnog umnožavanja negativnog ekološkog nasleđa i štetnih efekata staklene bašte sa apokaliptičnim pretnjama savremenoj civilizaciji[75].

11. Napomene i literatura

- [1] Kulturno-parkovno nasleđe; Ovde se ističe ispravnost primene pojmovne odrednice „parkovno“ u odnosu na pojam „parkovsko“. Pojmovna odrednica „parkovno“ označava sam park ili objekat parka, ili deo koji pripada planski projektovanom i građenom parku kao relevantnom objektu ili artefaktu pejzažne arhitekture. To može biti i skupina parkovnih objekata ili dobara pejzažne arhitekture koja imaju vrednosti i relevantna na pr. istorijska, graditeljska, stilska, urbana, ambijentalna i dr. imanentna svojstva i odlike zbog kojih se mogu svrstati u spomeničku kategoriju kulturno-parkovnog nasleđa (baštine) ili u okvir drugih „3D“ struktura, objekata i ostvarenja pejzažno-arhitektonskog graditeljstva.
Međutim, pojmovna odrednica „parkovsko“ znači da se ne radi o planiranom, projektovanom i građenom objektu parka, već o objektu koji asocira, odnosno samo liči na park. Znači, ona samo ukazuje da postoje i neke pejzažne celine koje nisu planski definisane i projektovane, zbog čega nemaju ni potpunu graditeljsko-urbanu, ni funkcionalnu jasnoću i punoću, ni identitet i legalitet, kao ni subjektivitet građenog objekta ili artefakta pejzažne arhitekture, ili kulturno-parkovnog nasleđa. Takva, najčešće spontano nastala celina koja samo liči, ili samo podseća na objekat parka, nema i ne može imati originalnu vrednost, svojstvo i odliku stvaralačko-kreativnog dela ili ostvarenja, pa se ne može ni svrstati u spomeničku kategoriju kulturno-parkovnog nasleđa ili druge objekte pejzažno-arhitektonskog graditeljstva, stvaralaštva, kulture i umetnosti.
Isto tako, i Branislav Krstić 1982. u knjizi Čovjek i prostor, Svjetlost, Sarajevo na str. 102., takođe pravi razliku između navedenih pojmoveva i u vezi s tim piše: „parkovno“ ističem, da bi se razlikovalo od „parkovskog“ u tradicionalnom smislu riječi“, što je u celosti istovetno sa ovde navedenim tumačenjem i objašnjenjem.
- [2] Urbanosredinsko boravište jeste formirani gradograditeljski okvir ljudskog naselja sa relevantnim ekoreciprocitetom između pejzažnih, visoko i nisko građenih fizičkih struktura. U svojem evolutivnom razvoju čovek je kroz dugovečnu graditeljsko-urbanu istoriju, a na taj način i delovanje prirodnih, ali i dejstvo urbanih (artifijelnih), a posledično i životnih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih, proizvodnih, bezbednosnih i drugih uticajnih sila stvarao, menjao i formirao urbanosredinsko boravište kao posebno sazdanu i klimom uslovljenu gradograditeljsku celinu i formu. A to znači, da su ljudske urbanosredinske, kao i ruralnosredinske strukture u aktivnom međusobnom odnosu sa životnosredinskim (prirodnim) staništem (okruženjem), ali i uzajamnom odnosu sa čovekom i ostalim životnim zajednicama (biodiverzitetom).
Urbano i ruralnosredinske sisteme (boravišta) karakterišu posebni nivoi i oblici građenih ili artifijelnih celina. To su u pravilu raznorodni i raznovrsno građeni sistemi, celine i artefakti koji predstavljaju uže, ali graditeljskom rukom, znanjem, iskustvom i umećem stvorene okvire građenog i oblikovanog prostora i ambijenta. Svaki od njih zauzima različitu dispoziciju, zatim ima različitu namenu i funkciju, pa ima različit fizički oblik i različitu veličinu fizičkog prostornog obuhvata ili volumena. Na taj način, sva naselja kao boravišta čine i predstavljaju zasebne, ali integrativne, kompatibilne i komplementarne fizičke celine pod uslovom da unutar njih vladaju proporcionalni odnosi između urbanih pejzažnih, visokih i nisko građenih fizičkih struktura, i da one kao aglomerativna tvorevina i struktura ne narušavaju prirodnu ravnotežu u neposrednom i širem životnosredinskom okruženju (staništu). Znači, neophodno je da tako građene celine uvek čine ili predstavljaju planiranu, projektovanu i tako definisanu artifijelnu i na bazi ekoreciprociteta sazdanu celinu (boravište) koja je uklopljena i utelovljena u njegov neposredno gravitirajući predeono-pejzažni i širi životnosredinski prostor (stanište).
- [3] Milić Bruno (2002), Razvoj grada kroz stoljeća - III novo doba, Školska knjiga, Zagreb, str. 187-189., 191-211., 215-225., 238-244., 261-307.
- [4] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Kulturno-parkovno nasleđe kao integrativni deo zaštite graditeljske baštine i održivog razvoja, Zbornik Peta regionalna konferencija o integrativnoj zaštiti, Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasleđa Republike Srbije, Banjaluka, str. 298-301.
- [5] Ovdje je reč o neodrživoj uzakonjenoj nadležnosti institucije za zaštitu prirode koja je volšebno na temelju neodrživih zakonskih propisa i rešenja, širom Srbije prevodi i svodi planirane, projektovane i građene objekte kulturno-parkovnog nasleđa, i zatim predlaže nadležnoj samoupravi da ih zaštiti kao prirodna dobra. (Videti: Zakon o zaštiti životne sredine („Sl.gli.RS.“ br. 135/04), stari i novi Zakon o zaštiti prirode („Sl.gli.RS.“ br. 66/91 i dr., 36/09.), Pravilnik o kategorizaciji zaštićenih prirodnih dobara („Sl.gli.RS.“ br. 30/92) i naravno drugih pratećih zakonskih i podzakonskih akata). Tako su 24. 12. 2007. g. na predlog Zavoda za zaštitu prirode Srbije stari beogradski parkovi kao projektantska ostvarenja sa ornamentalnom strukturu, čija su spomenička svojstva u visokourbanizovanoj sredini nedopustivo degradirana čak i asfaltiranjem staza, sasvim bez presedana, volšebno, kvazistručno i neodrživo rešenjem broj 501-679/07-S „Pionirski park“ i broj 501-680/07-S „Akademski park“ stavljeni su pod zaštitu prirodnih dobara. (Videti: H.Milanović 2008., Zaštićena prirodna dobra Beograda, Sekretarijat za zaštitu životne sredine i Zavod za zaštitu prirode, Beograd, str. 66-81.; S.Antonićević, D.Lukić, L.Stojić, J.Trifunović 2009., Integralno upravljanje zaštićenim parkovima grada Beograda, Zbornik Druge i Treće konferencije o integrativnoj zaštiti, Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasleđa Republike Srbije, Banjaluka, str. 327-328.). Pre toga, takođe sličnim i volšebno uzakonjenim i uvreženim kvazistručnim i administrativnim postupkom, kao prirodna dobra neodrživo su zaštićeni planirani, projektovani i građeni rezidencijalni parkovi dvoraca u Vojvodini, parkovi u banjama Srbije itd., čija oblikovna koncepcija ima ornamentalne i druge parkovno-graditeljske, kulturne, istorijske i stilске vrednosti kao važna spomenička svojstva. Tako i Dvorska bašta Patrijaršije karlovačke u Sremskim Karlovcima, neodrživo je zaštićena još 1974. g. kao prirodno

- dobro, kao brojne druge celine kulturno-parkovne baštine od 1955-1988. g. (Videti: Zaštita prirode 1991., Pregled zaštićenih objekata prirode za period 1948-1990. godine II deo, Republički zavod za zaštitu prirode broj 43-44, Beograd, str. 137. i 148.). Dakako, ovo crkveno i nacionalno vredno kulturno-parkovno dobro nakon konfiskacije kao crkvene imovine i zaštite kao prirodнog dobra, nebrigom uzakonjenih nadležnosti transformisalo se u šumarak. Zbog ovakvog restrikтивног i kvazistruног odnosa prema ovoj nekadašnjoj crkvenoj, graditeljskoj, prestolnoj, rezidencijalnoj, prestižnoj, pa i visokom crkvenom patrijaršiјskom i arhijerejskom dostoјanstvu imanentnoj strukturi Dvorske baštе, preovladali su nebriga, degradacioni i redukcioni procesi, nakon čega, umesto nekadašnje stilizovane forme crkveno-parkovne celine, volšebo i nedopustivo imamo prirodnjačku ili šumsку asocijaciju. Dakle, umesto sačuvanog značaja ove crkveno i nacionalno vredne kulturno-parkovne celine u crkvenoj, urbanoj, parkovnoj, kulturnoj, memorijalnoj mapi i geografiji toposa i vremena kada su Sremski Karlovci bili sedište Mitropolije (1690-1848) i Patrijaršije karlovačke (1848-1920) i svetionik crkvene i kulturne istorije Srba pod okriljem nekadašnje Habzburške monarhije, mi danas imamo razgrađenu kulturno-parkovnu tvorevinu iz 18. veka. Tu se još posledično nadovezuje i sopstveno proizvođenje zaborava, iznuđenog etatizovanim, ili kolektivnim, ili individualnim brisanjem istorijski važnih delova i toposa reprezentativne srpske pravoslavne, odnosno prečanske ili vojvođanske crkvene institucionalne i narodne, pa tako i graditeljske i parkovne kulture, stvaralaštva, umetnosti i nasleđa. Ovakvo nedelo brojnih zastranjujućih institucionalnih i individualnih učesnika i saučesnika od 1945. do danas, meri se kao nehršćansko skrnavljenje crkvenih i duhovnih vrednosti i svetosti u Sremskim Karlovcima, koje je ravno neoprostivom urušavanju sopstvenog nasleđa, tradicije i kulture, kao i neoprostivom ogrešenju o temeljne crkveno-narodne i nacionalne vrednosti i patriotsko osećanje. (Videti V. Lj. Ćerimović 2007., Sremski Karlovci i Dalj – prestolni centri Karlovačke mitropolije, Izdavački fond Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke, Beograd, str. 117-126., 276-280).
- [6] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Moći zakonodavne i urbanističke kvazistručne terminologije i vice versa: Peti parkić Beograd – trotoari Sarajeva – Akademski park Beograd, Izgradnja, Broj 9-10 (septembar-oktobar), Godina LXIV, Beograd, str. 553-570.
- [7] Obad Šćitaroci Mladen (1992), Hrvatska parkovna baština, Školska knjiga, Zagreb, str. 28-29.
- [8] Marasović Tomislav (1983), Zaštita graditeljskog nasljeđa, Zagreb – Split, str. 113-158.
- [9] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Očuvanje i zaštita postojećeg – danas još nepoznatog kulturno-parkovnog nasleđa u uslovima globalnih promena, Treća regionalna konferencija o integrativnoj zaštiti „Očuvanje kulturnog i prirodnog nasleđa u uslovima globalnih promena“, Banjaluka 3-4. novembar 2008., U Zbornik Druge i Treće regionalne konferencije o integrativnoj zaštiti, Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasleđa Banjaluka, Banjaluka, str. 307-309. (293-326).
- [10] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Banjaluka, str. 299-313. (293-326).
- [11] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Banjaluka, str. 307-311. (293-326).
- [12] Kljaić Mirjana & Kljaić Njegovan (1996), Pravni sistem zaštite kulturnih dobara u Srbiji, JP „Službeni glasnik“, Beograd, str. 17.; Zakon o kulturnim dobrima „Sl.gl.RS.“ br. 71/94.
- [13] Ćerimović Lj. Velimir (2006), Kulturno-parkovno nasleđe Srbije, Časopis „Ecologica“, Br. 12., God. XIII, Beograd, str. 161-168.
- [14] Ćerimović Lj. Velimir (1994), Kulturno-parkovno nasleđe Beograda, Zbornik radova UIB, Beograd, str. 79-82.
- [15] Ćerimović Lj. Velimir (2003), Obnova duhovnih, graditeljskih, i pejzažnih vrednosti Vojvodine, Monografija II – Zaštita životne sredine, gradova i prigradskih naselja, Ekološki pokret grada Novog Sada, Novi Sad, str. 75-80.
- [16] Ćerimović Lj. Velimir (2006), Isto, Ecologica, str. 161-168.
- [17] Ćerimović Lj. Velimir (2006), Planski dokumenti, terminologija, legislativa i kulturno-parkovno nasleđe, Rekonstrukcija i revitalizacija grada, U Društvo urbanista Beograda (DUB), Beograd, str. 133-145.
- [18] Ćerimović Lj. Velimir (2008), Kulturno-parkovno nasleđe Srbije kao vredan graditeljsko-urbani i ekoturistički resurs, Zbornik radova „Perspektive razvoja ekoturizma“ (Prvi kongres ekoturizma Srbije), Ekološki pokret Sremska Mitrovica – Centar za razvoj eko i ruralnog turizma, Iriški venac, str. 112-122.
- [19] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Banjaluka, str. 293-326.
- [20] Obad Šćitaroci Mladen; Bojanović-Obad Šćitaroci Bojana (1996), Parkovna arhitektura kao element slike grada, Prostor, Vol. 4, Broj 1, Zagreb., str. 80.
- [21] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Banjaluka, str. 294-303. (293-326)
- [22] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Neprikladna stručna terminologija u knjigama i zakonskoj regulativi, Časopis „Izgradnja“, Broj 3-4; 63 (mart – april 2009), God. LXIII, Beograd, str. 99. (87-106).; www.arhitektura.rs
- [23] Antonijević Snežana, Lukić Dejana, Stojić Leposava i Trifunović Jasna (2009), Integralno upravljanje zaštićenim parkovima grada Beograda, Zbornik Druge i Treće konferencije o integrativnoj zaštiti, Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasleđa Republike Srbije, Baljaluka, str. 328. (327-338).
- [24] Milanović Hranislav (2006), Zelenilo Beograda, JKP „Zelenilo“, Beograd, str. 114.

- [25] Ćerimović Lj. Velimir (2011), (Ne)održivo „2D“ planiranje struktura urbanog i predeonog pejzaža u uslovima klimatskih promena, Zbornik radova „Budućnost razvoja naselja u svetlu klimatskih promena“, Društvo urbanista Beograda (DUB), Beograd, str. 150 (137-172).
- [26] Ćerimović Lj. Velimir (2011), Da li je Pionirski park prirodno dobro?, Arhitektura, Broj 168-169 (Novembar – Decembar), Asocijacija srpskih arhitekata i Arhitektonski forum, Podgorica & Beograd, str. 16-19.
- [27] Milanović Hranislav (2008), Zaštićena prirodna dobra Beograda, Grad Beograd – Sekretarijat za zaštitu životne sredine i Zavod za zaštitu prirode, Beograd, str. 66-81.
- [28] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Beograd, str. 94-96. (87-106).
- [29] Milanović Hranislav (2006), Isto, Beograd, str. 53-209.
- [30] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Beograd, str. 101. (87-106).
- [31] Šćitaroci Obad Mladen (1992), Isto, Zagreb, str. 53.
- [32] Milanović Hranislav (2006), Isto, Beograd, str. 160.
- [33] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Beograd, str. 92. (87-106).
- [34] Ćerimović Lj. Velimir (2008), Plansko-urbanistička i zakonodavna terminologija u funkciji pseudourbanizacije, U Nova urbanost – Integracija-Dezintegracija grada?, Društvo urbanista Beograda (DUB), Beograd, str. 71-94.
- [35] Avakumović Mirjana (2007), Peti parkić nije park, Politika, 08. mart 2007. g.
- [36] www.petipark.bravehost.com/
- [37] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Održiva urbanizacija i neodrživa pseudourbanizacija, Savremeno graditeljstvo, Broj 04, Godina II, Banjaluka, str. 28-38.; Ćerimović Lj. Velimir (2011), Isto, DUB, str. 152 (137-172).
- [38] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, str. 87-106.; www.arhitektura.rs
- [39] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Banjaluka, str. 299-311.
- [40] Zakon o planiranju i izgradnji „Službeni glasnik R.Srbije“ br. 72/09.; Zakon o uređenju prostora i građenju „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 55/10.; Zakon o kulturnim dobrima, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 11/95.
- [41] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Baljaluka, str. 293-326.
- [42] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Banjaluka, str. 297-309.
- [43] Ćerimović Lj. Velimir (2009), Isto, Beograd, str. 87-106.; www.arhitektura.rs; Ćerimović Lj. Velimir (2006), Planski dokumenti, terminologija, legislativa, i kulturno-parkovno nasleđe, U Rekonstrukcija i revitalizacija grada, Društvo urbanista Beograda (DUB), Beograd, str. 133-145.; *Ćerimović Lj. Velimir (2008), Isto, Beograd, str. 71-94.
- [44] Ćerimović Lj. Velimir (2006), Isto, Ecologica, Beograd, str. 161-168.
- [45] Antonijević Snežana, Lukić Dejana, Stojić Leposava i Trifunović Jasna (2009), Isto, Banjaluka, str. 328.
- [46] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Beograd, str. 567-570.
- [47] Maksimović Branko (1956), O zelenilu Beograda, Godišnjak Muzeja grada Beograda, Knj. III – 1956, Beograd, str. 330.
- [48] Maksimović Branko (1983), Ideje i stvarnost urbanizma Beograda 1830. – 1941., Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Beograd, str. 13-20.:52-53.
- [49] Maksimović Branko (1956), Isto, Godišnjak MGB., Beograd, str. 331.
- [50] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Beograd, str. 567-570.
- [51] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Beograd, str. 567-570.
- [52] Ćerimović Lj. Velimir (2007), Štete zbog uvrežene i neprimerene terminologije, Arhitektura, Klub arhitekata – Arhitektonski forum, Beograd & Podgorica, Broj 109., str. 12.
- [53] Maksimović Branko (1957), Urbanizam, Deo IX – Gradsko zelenilo, Građevinska knjiga, Beograd, str. 354-404.; Maksimović Branko (1956), Isto, Godišnjak MGB, Beograd, str. 325-366.;
- [54] Milanović Hranislav (2006), Isto, str. 19-235.; *Milanović Hranislav (2008), Isto, Beograd, str. 66-81.
- [55] Vujković Ljiljana (2003), Pejzažna arhitektura – planiranje i projektovanje, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 11-219.
- [56] Zakon o planiranju i izgradnji „Sl.gli.RS.“ br. 72/09.; Zakon o kulturnim dobrima „Sl.gli.RS.“ br. 71/94.; Zakon o zaštiti životne sredine „Sl.gli.RS.“ br. 135/04.; Zakon o zaštiti prirode „Sl.gli.RS.“ br. 36/09. i dr.
- [57] Projekat zelena regulativa Beograda (2003), JUP Urbanistički zavod Beograda, Beograd, str. 5. i dr.
- [58] Ćerimović Lj. Velimir (2009), O problemu stručne terminologije, Arhitektura, Klub arhitekata – Arhitektonski forum, Beograd & Podgorica, Broj 137., str. 13.
- [59] Zakon o kulturnim dobrima „Sl.gli.RS.“ br. 71/94, čl. 8., st. 2.

066

- [60] Kljaić Mirjana & Kljaić Njegovan (1996), Isto, Beograd, str. 12.
- [61] Zakon o planiranju i izgradnji, „Sl.gl.RS.“ br. 72/09.; Zakon o planiranju i izgradnji, „Sl.gl.RS.“ br. 47/03.; Zakon o planiranju i uređenju prostora i naselja, „Sl.gl.SRS.“ br. 44/89.; Zakon o izgradnji objekata „Sl.gl.SRS.“ br. 44/95, 24/96.
- [62] Kljaić Mirjana & Kljaić Njegovan (1996), Isto, str. 12.
- [63] Kljaić Mirjana & Kljaić Njegovan (1996), Isto, str. 12.
- [64] Roter-Blagojević Mirjana & Marko Nikolić (2008), Značaj očuvanja identiteta i autentičnosti u procesu urbane obnove grada, Nasleđe, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, Beograd, str. 123.
- [65] Kljaić Mirjana & Kljaić Njegovan (1996), Isto, str. 12.
- [66] Zakon o zaštiti prirode „Službeni glasnik R.Srbije“ br. 36/09.
- [67] Zakon o zaštiti životne sredine „Službeni glasnik R.Srbije“ br. 135/04.
- [68] Kljaić Mirjana & Kljaić Njegovan (1996), Isto, str. 10.
- [69] Ćerimović Lj. Velimir (2008), Isto, Beograd, str.71-94.
- [70] Pegan Srečko (2007), Urbanizam, Arhitektonski fakultet, Zagreb, str. 14. i 173.
- [71] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Beograd, str. 568-569.; Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Banjaluka, str. 303.; www.petipark.bravehost.com/
- [72] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Beograd, str. 567-570.
- [73] Ćerimović Lj. Velimir (2006), Planski dokumenti, terminologija, legislativa i kulturno-parkovno nasleđe, Rekonstrukcija i revitalizacija grada, Društvo urbanista Beograda, Beograd, str. 141. (133-145.)
- [74] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Banjaluka, str. 297-306.
- [75] Ćerimović Lj. Velimir (2010), Isto, Banjaluka, str. 297-306.